

Sumar

Introducere.....	7
1. Matricea americană	18
2. Sensul comunității	41
3. Comunitarism și multiculturalism.....	56
4. O excepție franceză?.....	92
Concluzii	115
Anexe	121

Laurent Bouvet

Comunitarismul

Mituri și realități

COLECȚIA REPERE

În curs de apariție:

1. Vladimir JANKELEVICH, Moartea
2. Michel VAN DE KERCHOVE, Când a spune înseamnă a pedepsi. Eșeu asupra judecării penale
3. Michel TERESTCHENKO, Despre buna utilizare a torturii. Sau cum democrațiile justifică nejustificabilul
4. Denis SALAS, Voința de a pedepsi. Eșeu despre populismul penal
5. Patrick CHARLOT, Pierre GUENANCIA, Jean-Pierre SYLVESTRE (dir.), Continuitate și transformări ale națiunii
6. Michael J. SANDEL, Ce nu pot banii să cumpere: limitele morale ale piețelor
7. Christian DELPORTE, O istorie a limbii de lemn
8. Ronald DWORKIN, Virtutea suverană: teoria și practica egalității
9. Ronald DWORKIN, Este democrația posibilă aici? Principii pentru o nouă dezbatere politică
10. Alain EHRENBERG, Oboseala de a fi tu însuși. Depresie și societate
11. François HUGUENIN, Să rezistăm liberalismului. Gânditorii comunității
12. François BURGAT, Islamismul în epoca Al-Qaida

Colecția Reperes este un proiect dezvoltat de către Editura Universul Juridic în parteneriat cu Editura Universitaria și Centrul de Traduceri «Translatio» ale Universității din Craiova.

Laurent Bouvet

Comunitarismul

Mituri și realități

Traducere de Irina Lazăr

**Universul Juridic
București**

**Editura Universitaria
Craiova**

-2014-

Introducere

Dacă există un cuvânt străin urechii republicane franceze, acesta este tocmai cuvântul „comunitarism”. El conduce, de fapt, către scenarii îngrijorătoare de diluare a unității naționale, de fragmentare a spațiului public și de particularizare a identităților în tot atâtea aspirații ale grupurilor sau minorităților la criterii de apartenență îndoielnice, ba chiar periculoase. Astfel, după cum întâlnim în special de câțiva ani cu ocazia discursurile politice, precum și, în mod bizar, la anumiți „intelectuali”, cu ocazia dezbatărilor identitare care străpung literalmente societatea franceză, „modelul republican” francez ideal, în care n-ar exista decât o singură, unică și legitimă comunitate, aceea a cetățenilor, atât de dragă lui Jean Jacques Rousseau, se opune „modelului comunitarist” american, dezagreabil, ce se rezumă la un mozaic obținut prin juxtapunerea a nenumărate comunități – rasiale, etnice, religioase etc. Caracterul simplu al acestei opoziții nu ar putea, evident, să dea socoteală de realitatea complexă a diferențelor între societatea franceză și cea americană. Ea dovedește cel mult, printre altele, o necunoaștere profundă a sistemului Statelor Unite și o formă populară în Franța de anti-americanism. În mod corelativ, asta spune multe despre iluziile poporului francez cu privire la „modelul nostru republican”.

Astfel, devine urgent și indispensabil să se aducă publicului francez precizări și elemente de informare și de comparație asupra unei termen necunoscut și care are o conotație imediat peiorativă, după cum remarca Pierre-André Taguieff: „Prin modalitățile contemporane preponderente de folosire în Franța, acest termen în «*isme*» nu desemnează o ideologie politică (precum naționalismul), nici o configurație ideologică (precum rasismul), nici un stil politic (precum populismul), nici o școală de gândire (precum filosofia politică a comunitariștilor americani sau canadieni): el denumește un dușman abstract, desemnează o amenințare,

semnalează un pericol, exprimă o teamă și indică, în consecință, o tendință îngrijorătoare, surprinde o tentație presupusă a fi în creștere, trădează o «derivă» (despre care știm, conform ideii admise, că nu poate conduce decât «spre mai rău») ¹”. Într-adevăr, nimeni nu se declară – sau nu apără o asemenea poziție – „comunitarist”.

Dacă termenul ar fi figurat în *Dictionnaire des idées reçues* al lui Flaubert, am fi putut fără îndoială să citim „Comunitarismul: trebuie mereu denunțat”. Prima sa definiție ar fi putut astfel să fie aceea că el reprezintă o glisare iremediabilă și iminentă a oricărei societăți, care lasă „comunităților” o marjă de acțiune suficientă pentru ca acestea să reușească să destructureze legătura socială și să se replieze asupra lor însele, ignorante, ba chiar antagoniste unele față de altele. Comunitarismul ar fi semnalat înainte de toate domnia comunităților. Dar, numai a anumitor comunități, ceea ce permite să adăugăm un al doilea element la definiția comunitarismului. Într-adevăr, dacă acesta este perceput doar de manieră peiorativă, nu se întâmplă la fel pentru comunitate și nici chiar pentru comunități. Mai întâi, pentru că acest cuvânt la singular face parte de mult timp din vocabularul politic, într-o versiune nobilă, îmbogățită de către republicanismul francez: comunitatea cetățenilor sau comunitatea națională. Ambele valorizează caracterul excepțional al legăturii sociale franceze și, dincolo de aceasta, construcția modernă a unui Stat-națiune leagăn al suveranității unui popor unitar și invizibil, unit în comuniunea solidară permisă de apartenența națională ². Comunitatea la singular corespunde perfect ideii rousseauiste de unanimitate a corpului social din moment ce el exprimă voința sa (generală)

¹ P.-A. TAGUIEFF, *La République enlisée. Pluralisme, communautarisme et citoyenneté*, Paris, Editions des Syrtes, 2005, p. 131.

² A se vedea Benedict ANDERSON, *Imagined Communities. Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*, Londres, Verso, 1991 [ed. 1, 1983], trad. în fr. (P.-E. Dauzat): *L'imaginaire national. Réflexions sur l'origine et l'essor du nationalisme*, Paris, La Découverte, 1992.

politică. Apoi deoarece comunitățile nu vehiculează cu necesitate, nici chiar la plural, o imagine negativă. Ele se pot înfățișa, în perioada modernă, ca fiind locuri de prezervare, de refugiu și de calitate a legăturii dintre membrii pe care „societatea indivizilor”, potrivit formulei lui Norbert Elias, nu este sau nu mai este în măsură să le ofere³. Comunitățile rurale de proximitate (familia, cartierul etc.) și chiar cele religioase, în anumite cazuri, creează mediul propice de a te simți „între ai tăi”, fiind un protector împotriva anonimatului și a lipsei de căldură a relațiilor în marile societăți impersonale, în care orașul ar fi exponentul principal. Atracția pentru formele comunitare de experiență religioasă în rândul celor mai tineri credincioși, în diferitele biserici creștine, de exemplu⁴, arată că există aici nu doar o supraviețuire a trecutului – moștenire îndepărtată de la *comunitas* – în modernitate, ci și modalități de interacțiune și de protecție în spațiul public, plener compatibile cu aceasta și cu aspirațiile sale individualiste.

Comunitățile care sunt avute în vedere atunci când este condamnat comunitarismul sunt, înainte de toate, așa-numitele comunități „identitare”, fondate în fapt pe criterii „culturale” de identificare a membrilor lor – pentru ca această identificare și aceste criterii să fie mai mult sau mai puțin prescrise (sau voluntare): sexul (sau mai precis genul persoanei, adică consecințele faptului de a fi bărbat sau femeie în cadrul societății), culoarea pielii („rasa”, etnia etc.), orientarea sexuală (heterosexualitate, homosexualitate, bisexualitate...), religia etc. Teama de exaltarea identităților „culturale” care ar putea să înlocuiască criteriile de identificare a individului în modernitate⁵

³ N. ELIAS, *Die Gesellschaft der Individuen*, Francfort/Main, Surkamp Verlag, 1987, trad. în fr. (J. Estoré): *La Société des individus*, Paris, Fayard, 1991.

⁴ A se vedea Danièle HERVIEU-LÉGER, *La Religion en mouvement: le pèlerin et le converti*, Paris, Flammarion, 1999.

⁵ A se vedea, cu titlu de exemplu simptomatic de analize prea rapide și prea caricaturale asupra subiectului, lucrarea lui Éric DUPIN, *L'Hystérie identitaire*, Paris, Le cherche midi, 2004.

conduce către un context socio-istoric special, acela al unei vaste mișcări de fond în cadrul societăților occidentale, în special după anii 1960. O mișcare ce leagă politica și cultura în mod inedit. Această evoluție făcută sub forma unei „revoluții” a primit mai multe denumiri în științele sociale contemporane, dintre care nu vom reține aici decât unele dintre cele mai importante: trecerea de la „o economie de distribuție la o gramatică a formelor de viață” pentru Jürgen Habermans⁶; trecerea de la o societate „materialistă” la o lume a valorilor „postmaterialiste” pentru Ronald Inglehart⁷; „demodernizarea” pentru Alain Touraine⁸... Această revoluție a identității, ale cărei evoluții în Statele Unite ale Americii le vom studia în primul capitol al acestei lucrări, a antrenat consecințe importante, în special în ceea ce privește formele și mijloacele de mobilizare socială, de exemplu. Comunitățile care sunt avute în vedere atunci când evocăm comunitarismul sunt adesea doar minorități care înțeleg să apere, în contextul pe care l-am evocat anterior, recunoașterea specificității lor identitare pe scena socială și politică. Ele participă astfel la dezbaterile asupra multiculturalismului, al cărui sens vom încerca să îl explicăm, de vreme ce este atât de legată de interogațiile asupra multicomunitarismului, chiar dacă nici una, nici alta nu trebuie să fie confundate, așa cum se întâmplă deseori în Franța.

Comunitarismul stârnește astfel teamă; mai întâi pentru că pune în joc forme mai puțin moderne, ba chiar antimoderne de determinare identitară (rasă, etnie, religie) a grupurilor sociale

⁶ A se vedea J. HABERMANS, *Dialectics of Rationalisation: An Interview*, Telos, 49 automne, 1981, p. 5-33.

⁷ A se vedea, de asemenea, R. INGLEHART, *Culture Shift in Advanced Industrial Society*, Princeton, Princeton University Press, 1990, trad. în fr. (B. Frumer și A.-R. Maisonneuve): *La transition industrielle dans les sociétés avancées*, Paris, La Decouverte, 1993.

⁸ A se vedea, în special, *Pourrons-nous vivre ensemble? Égaux et différents*, Paris, Fayard, 1997.

specifice minoritare, dar ale căror revendicări de recunoaștere trimit societățile cărora li se adresează la pagini sumbre din istoria lor: sclavagism, segregare, dominație, exploatare, umilință, persecuție... caz arhetipal al negrilor în Statele Unite; apoi, întrucât implică anumite modalități de mobilizare care scapă adesea – chiar și numai din cauză că aceste grupuri nu au loc pe scena politică clasică – formelor și canoanelor convenționale ale democrațiilor moderne și se situează în afara partidelor politice și a instituțiilor de reprezentare și de mediere, ele însele fondate pe criterii legate mai degrabă de „teritoriu” și de „clasă”, decât pe criterii de rasă, de gen, de etnie sau de opțiune sexuală...; în sfârșit, întrucât lasă să se întrevadă o societate în care individul modern și-ar vedea alegerile înlocuite sau dictate de apartenențele sale identitare. „Amenințarea” comunitaristă își dezvăluie o triplă identitate: socio-istorică, politică și filosofico-antropologică. Iar această amenințare vizează toate societățile, în ciuda diferențelor dintre ele și a flexibilității cu care percep termenul „comunitarism”. Totuși, chiar dacă este să considerăm că nu există comunitarism decât în capul celor care îl percep ca pe o amenințare, termenul acoperă și conduce deopotrivă către realități în același timp comune în diferite societăți contemporane și diferențiate în funcție de contextele și de nivelul analizei. Pentru a simplifica abordarea a ceea ce apare ca un paradox – termenul „comunitarism”, chiar dacă polisemantic, nu trimite la nicio instituție sau fapt social precis; el există doar ca o reprezentare mai mult sau mai puțin fantezistă a diferite realități – ne vom concentra atenția în cele ce urmează asupra precizării celor trei accepțiuni ce răspund amenințărilor pe care le-am evocat.

Există, mai întâi, un comunitarism filosofic și antropologic, care a fost propus în special de autorii „comunitarieni”⁹ în Statele

⁹ Îi vom numi astfel, plecând de la termenul care le-a fost atribuit în engleză, „comunitarian”, pentru a nu antrena o confuzie cu alte aspecte ale comunitarismului. Pentru o prezentare utilă a acestor chestiuni lexicografice, a se vedea P.-A. TAGUIEFF, *La République enlisée, op. cit.*, p. 129 și 143-144.

Unite ale Americii în anii 1980, în jurul criticii liberalismului lui John Rawls, a atomismului individual și a necesității unei reabilitări a comunității în fața individului în societatea modernă. Ei i-au furnizat astfel noi argumente dezbaterii identitare americane în jurul ideii unei revalorizări a apartenenței comunitare a individului, care nu poate fi considerat fără diferitele sale atașamente sociale, culturale, istorice... Au fost dezvoltate mai multe puncte de vedere comunitariste ale unor autori precum Alasdair MacIntyre, Michel Sandel, Charles Taylor și Michel Walzer, care subliniază diversitatea chestiunilor abordate și a nivelurilor interogației, de la filozofie la sociologie, trecând prin antropologie sau teoria politică. Totuși, un oarecare număr de teme comune permit să se degaje o unitate a criticii adresate de acest curent teoriei social-liberale. Această critică comunitaristă a influențat, la rândul său, teoria politică și social-liberală și conduce spre luarea în considerare cu mai mare atenție a apartenenței comunitare în evoluția cererii identitare formulate de către minoritățile care au animat transformarea identitară. Dar comunitatea a apărut, de asemenea, de-a lungul acestor lucrări, ca o entitate socială limitativă, ba chiar periculoasă pentru individul modern – o entitate ce nu poate oferi un răspuns unor numeroase întrebări asupra armonizării cu nivelul comunitar politic legitim în cadrul statului-națiune modern, asupra deschiderii spre diferențiere chiar în interiorul comunităților, asupra articulării între diferitele comunități de apartenență a individului etc.

Există, de altfel, un comunitarism sociologic și istoric, care s-a dezvoltat esențialmente și sub multiple forme de-a lungul multiculturalismului, pornind de la revendicările identitare ale minorităților culturale contra opresiunii pe care au suferit-o de-a lungul istoriei. În această logică, apartenența la o cultură sau la un „grup” cultural apare ca dimensiune esențială a autonomiei individului. În modernitatea văzută din perspectiva multiculturalismului, cultura căreia îi aparținem reprezintă contextul care îi permite individului să facă alegeri autonome. Dacă această cultură este slab recunoscută, atunci marja de autonomie de care dispune